

Η σχολική κοινότητα αντιμέτωπη με το φαινόμενο της βίας: εμπόδια, προκλήσεις και προτάσεις αντιμετώπισης

Μαρία Δροσινού Κορέα¹, Δρ κλινική ψυχολογίας,

Μόνιμη επίκουρος καθηγήτρια ειδικής αγωγής και Εκπαίδευσης στη Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, στο Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη

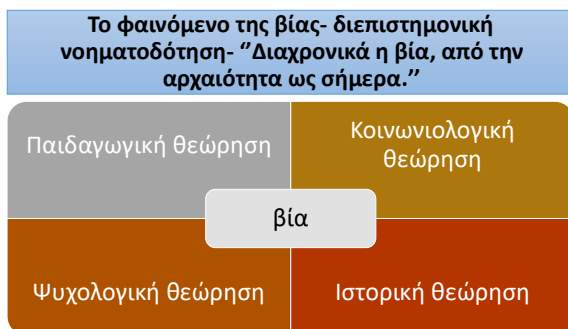
Η σχολική κοινότητα συχνά βρίσκεται αντιμέτωπη με το φαινόμενο της βίας. Στη παρούσα μελέτη εξετάζονται τα εμπόδια, οι προκλήσεις και οι προτάσεις αντιμετώπισης που συζητήθηκαν με τους μαθητές του 2^{ου} Προτύπου Γενικού Λυκείου Τρίπολης, τον Μάρτιο 2026, με αφορμή τις δράσεις για τον σχολικό εκφοβισμό. Ο προβληματισμός μας βασίστηκε στην ενταξιακή διδασκαλία και την δυνατότητα υποστήριξης μαθητών που βιώνουν ψυχικό πόνο στο γυμνάσιο, επικεντρώνοντας στο μάθημα της γλώσσας σε μία τάξη όπως παρουσιάζεται στην γαλλική ταινία “ανάμεσα στους τοίχους” (Καντέ, 2008). Οι μαθητές παρουσιάζουν σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες (Νόμος 3699, 2008) ως αποδέκτες άμεσης ή έμμεσης ενδοσχολικής βίας. Στην συζήτηση με τους μαθητές καταλήξαμε ότι οι συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες ορίζονται στην βάση του πολιτισμού της οικογένειας και του πολιτισμού που διέπει την σχολική κοινότητα. Ακόμη, επισημάνθηκε η δυσκολία κατανόησης της εικόνας του σώματος που αλλάζει από μέρα σε μέρα από το ίδιο το μαθητή που εκφοβίζεται αλλά και εκφοβίζει.

Λέξεις κλειδιά: ενταξιακή εκπαίδευση, ενδοσχολική βία

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της σχολικής βίας στον 21ο αιώνα έχει απασχολήσει την Πολιτεία και για το λόγο αυτό έχει προβεί στην σύσταση, συγκρότηση και λειτουργία Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την πρόληψη και αντιμετώπιση των φαινομένων βίας και παραβατικότητας ανηλίκων (Απόφαση, αριθμ. Υ7, 2024). Είναι σαφές ότι η σχολική πραγματικότητα στις μέρες μας απέχει σημαντικά από την εξιδανικευμένη εικόνα ενός προστατευμένου περιβάλλοντος αποκλειστικής μάθησης και κοινωνικοποίησης παρά το γεγονός ότι έχει καταγραφεί η ενεργοποίηση του γονεϊκού ρόλου ότι συνδράμει στην αντιμετώπιση προβλημάτων παραβατικής συμπεριφοράς σε μαθητές, που υποστηρίζονται με εξατομικευμένα διδακτικά προγράμματα (Δροσινού, Μ, 2000). Οι απόπειρες κατανόησης και ψυχοπαιδαγωγικής θεώρησης παιδιών επικεντρώνεται στη σχολική βία και στον εκφοβισμό (school bullying) που αποτελούν ένα πολυσύνθετο, διαρκώς εξελισσόμενο κοινωνικό φαινόμενο με παγκόσμιες διαστάσεις, το οποίο πλήττει τον πυρήνα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών (Δροσινού, Μ, 2004, α).

Το φαινόμενο της βίας προσεγγίζεται με την διεπιστημονική νοηματοδότηση εξετάζοντας διαχρονικά τη βία, από την αρχαιότητα ως σήμερα [βλ. εικόνα, 1.] Η παιδαγωγική συναντά την κοινωνιολογική και την ψυχολογική θεώρηση στην ιστορική αποτίμηση της βίας.

Εικόνα 1. Διεπιστημονική νοηματοδότηση της βίας.

¹ Διάλεξη στο 2^ο Πρότυπο Γενικό Λύκειο Τρίπολης, Μάρτιος 2026, με αφορμή τις δράσεις για τον σχολικό εκφοβισμό.

Όταν αναφερόμαστε στη σχολική βία, δεν περιοριζόμαστε μόνο στη σωματική κακοποίηση. Το φαινόμενο περιλαμβάνει επίσης: [α] την λεκτική βία με περιεχόμενο ύβρεις, ειρωνεία, υποτιμητικά σχόλια και ρατσιστικούς χαρακτηρισμούς, [β] την κοινωνική και ψυχολογική βία με περιεχόμενο εσκεμμένη απομόνωση, διάδοση ψευδών φημών και αποκλεισμό από ομαδικές δραστηριότητες και [γ] τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (Cyberbullying) με περιεχόμενο παρενόχληση μέσω κοινωνικών δικτύων, εφαρμογών μηνυμάτων και παραγωγής, διακίνησης ψηφιακού υλικού χωρίς συγκατάθεση (Μανιαδάκη, 2013).

Η συναισθηματική αποστέρηση συνδέεται με την παραβατικότητα (Winnicott, D.W, 2018) και τις βίαιες συμπεριφορές στη σχολική κοινότητα όπου μαθητές, εκπαιδευτικοί, διοίκηση και γονείς βρίσκονται συχνά σε δύσκολη θέση να κατανοήσουν τα όρια παιχνιδιών και πραγματικότητάς (Winnicott, D.W., 1999). Επιλέγεται η θέση άμυνας, προκειμένου το σχολείο να διαχειριστεί κρίσεις που πηγάζουν τόσο από εσωτερικές παθογένειες του εκπαιδευτικού συστήματος (Νόμος 5029, 2023) όσο και από τη γενικότερη κοινωνική και οικονομική κρίση που αντανακλάται μέσα στις σχολικές αίθουσες. Το νόημα «Ζούμε Αρμονικά Μαζί - Σπάμε τη Σιωπή» και οι ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία μαζί με άλλες κανονιστικές διατάξεις προσκρούουν στον πολιτισμό της οικογένειας όταν πρόκειται για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και τις συνέπειες της (Νόμος 3500, 2006).

Από την λεξικογράφηση της ορολογίας η βία αναφέρεται στις πράξεις της επιθετικότητας και της κατάχρησης που προκαλεί ή σκοπεύει να προκαλέσει τον εγκληματικό τραυματισμό ή τη ζημιά στα πρόσωπα, και (σε μια μικρότερη έκταση) στα ζώα και στην περιουσία. Στην αρχαία ελληνική γραμματεία στον Ησίοδο, στο έργο του Θεογονία καταγράφεται η προσωποποίηση της βίας με αναφορά στην ελληνική μυθολογία όπου η Βία ήταν θεότητα. Στην γραμματολογική αναφορά, η λέξη "βία" κλίνεται σε όλες τις πτώσεις της αρχαίας και νέας ελληνικής [εικόνα,2].

Η προσωποποίηση της βίας [Ησίοδος- Θεογονία] -Στην ελληνική μυθολογία η Βία ήταν θεότητα

Νέα ελληνικά (el) και Αρχαία ελληνικά (grc)

Βασικό Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής - Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2006-2008. greek-language.gr

κατάχρηση δύναμης, άσκηση βίας, βίαιος τρόπος, βιαιότητα

✳ βος αιώνας πτκε ✳ Όμηρος, Οδύσσεια, 17 (p. Τηλέμαχος και Οδυσσεύς έπινοός εις 180κην.), στίχ. 539 (539-540)

ει δ' Οδυσσεύς έλθει και ίκοι' ές πατρίδα γαίην, | αιρή κε σόν ώ παπί βίας αποίστασι άνδράν.»

Αν όμως έφτανε μια μέρα εκείνος, αν το χρώμα της πατρίδας του πατούσε, | γρήγορα τότε, με τον γιο του παραστάτη, θα πάρε εκδίκηση για την παράνομή τους βία.»

	ενικός	πληθυντικός
ονομαστική	η βία	οι βίες
γενική	της βίας	των βιών
αιτιατική	τη βία	τις βίες
κλητική	βία	βίες

	ενικός	πληθυντικός
ονομαστική	ή βιά	αί βιαί
γενική	τής βιάς	τών βιών
δοτική	τή βία	ταΐς βιαίς
αιτιατική	τήν βιάν	τάς βιάς
κλητική	βιά	βιαί
ονομ-αιτ-κλ γεν-δοτ	τώ βιά	τοίν βιαιν

Εικόνα 2. Η λεξικογράφηση της "βίας"

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση της βίας στα σχολεία προσκρούει σε μια σειρά από δομικά και πολιτισμικά εμπόδια, τα οποία πιστώνονται γύρω από την αναγνώριση και διαχείριση της βίας.

Εικόνα 3. Η βία στην αρχαία ελληνική μυθολογία.

Αυτά βασίζονται στην περιπλοκότητα του φαινομένου βίας στο σχολικό χώρο (Δροσινού, Μ, 1995) το οποίο έχει καταγραφεί ως μια σχέση κοινωνικής συννενοχής με την διαχρονική αντιμετώπιση μέσα από την ιστορία της εκπαίδευσης (Δροσινού, Μ, 2000) με αφετηρία τις αναπαραστάσεις από την ελληνική μυθολογία [εικόνα, 3]. Ανάμεσα στα εμπόδια που συχνά λειτουργούν ως τροχοπέδη για την έγκαιρη παρέμβαση συναντώνται οι νευροαναπτυξιακές διαταραχές σε μαθητές με διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και η υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ] που παρουσιάζουν παραβατικότητα στη τάξη και αποκλίνουσα συμπεριφορά: (Καμάρη, Λ & Κουγιουμτζής, Γ. Α., 2021, β). Άλλωστε, η βίαιη πραγματικότητα στο πεδίο της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης (Δροσινού, Κορέα, Μ, 2024) αποτελεί κεντρικό περιεχόμενο σε μαθητές και μαθήτριες, που εκδηλώνουν παραβατικές συμπεριφορές,

Ακόμη, ο «νόμος της σιωπής» (code of silence) αναγνωρίζεται ως ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια επισημαίνοντας την απροθυμία των εμπλεκομένων μερών να μιλήσουν και αντανακλάται στον πολιτισμό της οικογένειας, η οποία μαθαίνει τα παιδιά να σιωπούν για οτιδήποτε κακοποιητικό συμβαίνει στο σχολείο. Έτσι τα θύματα συχνά σιωπούν λόγω φόβου για αντίποινα, ντροπής ή της πεποίθησης ότι η καταγγελία θα επιδεινώσει την κατάστασή τους και θα τους εκθέσει απέναντι στους γονείς τους. Ενώ οι παρατηρητές (bystanders), οι συμμαθητές που είναι μάρτυρες των περιστατικών βίας, αποφεύγουν να παρέμβουν ή να αναφέρουν το γεγονός, είτε από φόβο μήπως στοχοποιηθούν οι ίδιοι είτε επειδή υποτιμούν τη σοβαρότητα της κατάστασης γνωστή ως διάχυση ευθύνης. Άλλωστε οι πρωτογενείς ειδικές μαθησιακές δυσκολίες (Π.Ε.Μ.Δ.) εντοπίζονται δίπλα στις δευτερογενείς παραβατικές συμπεριφορές (Δ.Π.Σ.) από τη μικρή ηλικία των μαθητών/τριών (Δροσινού, Μ, 2004, β) οι οποίοι αγνοούν τον κίνδυνο και σιωπούν.

Επίσης, η ελλιπής κατάρτιση των εκπαιδευτικών ελέγχεται ανάμεσα στα εμπόδια κατανόησης της βίας και αναδεικνύεται ως έλλειμμα στο πολιτισμό του σχολείου. Επειδή, οι εκπαιδευτικοί που καλούνται συχνά να επιτελέσουν έναν ρόλο για τον οποίο συχνά δεν έχουν λάβει την κατάλληλη προετοιμασία και χωρίς παιδαγωγικό προβληματισμό με συνοπτικές διαδικασίες, τον αποποιούνται. Άλλωστε, η πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση εστιάζει κυρίως στο γνωστικό τους αντικείμενο και τη διδακτική μεθοδολογία, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα τη διεπιστημονική και παιδαγωγική διαχείριση κρίσεων, τη σχολική διαμεσολάβηση και την ανίχνευση σημάδιων κακοποίησης ή παραμέλησης. Αυτή η σχολική πραγματικότητα συναντά την γραφειοκρατία και την έλλειψη υποστηρικτικών δομών, όπου τα σχολεία συχνά στερούνται άμεσης πρόσβασης σε μόνιμο επιστημονικό προσωπικό, όπως σχολικούς ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς. Οι εκπαιδευτικοί ενταξιακής ειδικής αγωγής "δεν ασχολούνται με τα μαθητές που εκφοβίζουν και εκφοβίζονται" και τα παραπέμπουν σε ανελαστικές υπηρεσίες. Η διαδικασία παραπομπής ενός περιστατικού σχολικής βίας σε εξωτερικές δημόσιες δομές είναι χρονοβόρα και γραφειοκρατική, με αποτέλεσμα η κρίση να κλιμακώνεται πριν δοθεί ουσιαστική λύση και χαρακτηρίζεται ως η "γκρίζα ζώνη" της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης (Drossinou Korea, M., 2025).

Σκοπιμότητα της μελέτης

Το φαινόμενο της βίας συναντάται σε μαθητές/τριες, που παρουσιάζουν σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες, παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά, διαβιούν σε περιβάλλον ενδοοικογενειακής βίας και έχουν υποστεί γονεϊκή παραμέληση, γονεϊκή εγκατάλειψη ή παραμέληση (Νόμος 3699, 2008). Παρά την μέριμνα της ελληνικής εκπαιδευτικής νομοθεσίας, εντοπίζεται στην βιβλιογραφία διεπιστημονικό έλλειμμα σε έρευνες για τη πραγματικότητα, που να αναφέρονται σε παιδαγωγικές πρακτικές στη σχολική, ακαδημαϊκή κοινότητα και στην οικογένεια. Στις υποθέσεις μελέτης μας διερευνήθηκαν, στην βάση των παραγόντων που ορίζονται από τον "πολιτισμό της οικογένειας" και από τον "πολιτισμό του σχολείου", αν οι μαθητές/τριες είναι αποδέκτες άμεσης ή έμμεσης ενδοσχολικής βίας. Ακόμη, διερευνήθηκε η υπόθεση αναφορικά με την δυσκολία κατανόησης της εικόνας του σώματος που αλλάζει από μέρα σε μέρα από το ίδιο/α τον/την έφηβο/η μαθητή/τρια που εκφοβίζεται αλλά και εκφοβίζει (Χρηστάκης, Κ., 2023). Με δεδομένο ότι η δια" της ειδικής αγωγής πρόταση εκπαίδευσης των παιδιών και νέων με ιδιαιτερότητες εξετάζει τις συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο του πολιτισμού

που διέπει την σχολική κοινότητα (Δροσινού, Κορέα Μ, 2024) αναφορικά με τα προβλήματα βίαιης και παραβατικής συμπεριφοράς.

Η γαλλική ταινία "Ανάμεσα στους τοίχους"

Στην μεθοδολογία μας μελετήσαμε την γαλλική ταινία "Ανάμεσα στους τοίχους" με πρωτότυπο τίτλο "Entre les murs" (Καντέ, 2008) σε σενάριο που είναι βασισμένο στο μυθιστόρημα του Φρανσουά Μπεγκκοντό, το οποίο έχει εκδοθεί στα ελληνικά (Begaudeau, Francois, 2008). Το σενάριο αναφέρεται σε ένα σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στη Γαλλία. Ανάμεσα στους τοίχους αυτού του σχολείου σε μια σκληρή εργατική συνοικία του Παρισιού εκτυλίσσεται η καθημερινότητα στη τάξη ενός καθηγητή της γαλλικής γλώσσας. Οπλισμένος με τις καλύτερες προθέσεις, ο καθηγητής θέλει να μεταδώσει στους έφηβους μαθητές του γνώσεις, αλλά βρίσκεται αντιμέτωπος με συγκρούσεις ανάμεσα σε κουλτούρες και συμπεριφορές. Τον παρακολουθούμε στη διάρκεια μιας σχολικής χρονιάς με ενθουσιασμό να εργάζεται και να διδάσκει «δύσκολους» μαθητές, και να αναπτύσσει σχέσεις μαζί τους. Από την αρχή, κατανοούμε τη βία που είναι εμφανής καθώς υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας, λεκτικές αντιπαραθέσεις και προβληματικές συμπεριφορές. Η κατάσταση οξύνεται όταν ένας μαθητής παραπέμπεται στο γραφείο του διευθυντή μετά από μια σύγκρουση με έναν συμμαθητή του. Ο καθηγητής τον υποστηρίζει, ωστόσο αποφασίζεται να αποπεμφθεί από το σχολείο και κινδυνεύει με απέλαση στην χώρα καταγωγής του, το Μάλι. Η επιλογή της ταινίας είναι σε συνέχεια του αφηγήματος παιδικής παραβατικότητας σε μια άλλη γαλλική ταινία "τα 400 χτυπήματα" (Δροσινού Κορέα, Μ., 2020) που έχει συμπεριληφθεί στο εγχειρίδιο ειδικής αγωγής. Η ταινία "Ανάμεσα στους τοίχους" στο πλαίσιο της δράσης δόθηκε στους μαθητές του 2ου Προτύπου Γενικού Λυκείου Τρίπολης, να την μελετήσουν σε τρεις ομάδες, επικεντρώνοντας στους τρεις παράγοντες [α] τον πολιτισμό της οικογένειας, [β] τον πολιτισμό του σχολείου και [γ] την αλλαγή και την μεταμόρφωση της σωματικής εικόνας του εφήβου.

Η βία και ο πολιτισμός της οικογένειας

Ο πολιτισμός της οικογένειας είναι αντιμέτωπος με το φαινόμενο της βίας" και την ενδοοικογενειακή βία που συνοδεύεται με την βίαιη και κακοποιητική συμπεριφορά ενός ατόμου προς άλλο, μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, όπως στον γάμο ή, απλά, στη συμβίωση. «Η ενδοοικογενειακή βία είναι φαινόμενο που υπερβαίνει οικονομικές, κοινωνικές, μορφωτικές διακρίσεις και απλώνεται σε πολλαπλές μορφές» και δεν διακρίνει τάξεις και κοινωνικά στρώματα, είναι αταξική (Νόμος 3500, 2006). Η ενδοοικογενειακή βία μπορεί, ωστόσο, να περιλαμβάνει και τη βίαιη συμπεριφορά εναντίον παιδιών ή γηραιότερων ατόμων. Η εν λόγω συμπεριφορά έχει πολλές μορφές βίας και κακοποίησης και μπορεί να διαπραχθεί σε σωματικό, λεκτικό και συναισθηματικό επίπεδο. Πολλές φορές περιλαμβάνει και οικονομικά, θρησκευτικά θέματα.

- Η συμπεριφορά των μαθητών επηρεάζεται από την οικογένεια.
- Ο τρόπος που μιλούν και αντιδρούν φαίνεται στην τάξη.
- Οι δυσκολίες στο σπίτι επηρεάζουν το σχολείο.
- Κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα φέρνουν ένταση.
- Η ένταση αυτή μεταφέρεται μέσα στην τάξη.

Εικόνα 4. Οι μαθητές/τριες είναι φορείς του αζιακού κώδικα των γονέων [ο Σουλεϊμάν με τη μητέρα του].

Ο ρόλος της οικογένειας, από την πρώτη ομάδα των μαθητών² αναδεικνύεται ως σημαντικός στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των μαθητών/τριων επειδή αποτελεί τον πρώτο φορέα κοινωνικοποίησης, με

² Με τον πολιτισμό της οικογένειας ασχολήθηκαν οι μαθητές της δευτέρας Λυκείου Αλλα Σιντι Β'1, Βαγια Ευαγγελια Β'1, Δουμαζου Αγαθη Β'1, Κωστούρος Ευθυμης Β'1, Κοσμιδης Φιλίππος Β'2, Μπατιτσας Γεωργιος Β'2.

τους γονείς να μεταφέρουν τον αξιακό κώδικα και τα νοήματα γύρω από το σεβασμό, τη συνεργασία, το διάλογο, τους κανόνες που διέπουν το οικογενειακό σύστημα. Οι μαθητές μεταφέρουν στο σχολείο εμπειρίες και τα συναισθήματα από το οικογενειακό περιβάλλον με το τρόπο ομιλίας και αντίδρασης στον οποίο αντανακλά ο τρόπος επικοινωνίας μέσα στην οικογένεια υπογραμμίζοντας τις στάσεις τους απέναντι στους κανόνες και πόσο και πως οι συμπεριφορές τους επηρεάζονται από τις αξίες που έχουν διδαχθεί στην οικογένεια. Στην ταινία τονίζεται η σημασία της κατανόησης, του σεβασμού και της συνεργασίας μέσα στην τάξη αναδεικνύοντας ως βασικό μήνυμα ότι όταν σχολείο και οικογένεια συνεργάζονται, μπορούν να δημιουργήσουν ένα θετικό και υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης, όπου όλοι οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να εξελιχθούν. Η σχέση σχολείου και οικογένειας παρουσιάζεται με την συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και γονέων. Συχνά περιγράφεται ως συγκρουσιακή, με τους γονείς να αρνούνται να αποδεχτούν την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών τους, υιοθετώντας μια υπερπροστατευτική ή επιθετική στάση απέναντι στο σχολείο. Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη χρόνου και η κόπωση των γονέων οδηγούν σε μειωμένη εποπτεία και συναισθηματική αποστασιοποίηση από την καθημερινότητα του παιδιού.

Η βία και ο πολιτισμός του σχολείου

Η ταινία *Entre les murs* παρουσιάζει με ρεαλιστικό τρόπο την καθημερινή ζωή σε ένα πολυπολιτισμικό γαλλικό σχολείο, μέσα από την οπτική του καθηγητή γαλλικών Φρανσουά, που μας διηγείται τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους μαθητές, στους εκπαιδευτικούς και στο ίδιο το σχολικό σύστημα. Οι διάλογοι και οι αντιπαραθέσεις φέρνουν στο προσκήνιο ζητήματα που αφορούν την εκπαίδευση, την επικοινωνία, την κοινωνική διαφορετικότητα και τη βία. Στη χώρα μας οι μαθητές/τριες με σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες, παραβατική συμπεριφορά λόγω κακοποίησης, γονεϊκής παραμέλησης και εγκατάλειψης ή λόγω ενδοοικογενειακής βίας, ανήκουν στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες βλ. Άρθρο 3 (Νόμος 3699, 2008). Σε συνέχεια αυτού και της ενταξιακής εκπαίδευσης η βία στη σχολική τάξη έχει περιγραφεί από την ομάδα των μαθητών και μαθητριών και αναδύεται στα μαθήματα γραμματικής και λογοτεχνίας που γίνονται αφορμή συζήτησης για σεβασμό και όρια. Οι μαθητές εκφράζουν ανοιχτά τις απόψεις τους. Μερικές φορές χρησιμοποιούν ειρωνεία ή έντονο ύφος. Προκύπτουν λεκτικές αντιπαραθέσεις. Οι συγκρούσεις δείχνουν την καθημερινή σχολική ζωή. Επισημαίνεται ότι οι λέξεις μπορούν να δημιουργήσουν ένταση αλλά και επικοινωνία.

Η εικόνα της σχολικής τάξης

- Η τάξη είναι πολυπολιτισμική.
- Οι διαφορές επηρεάζουν τη συμπεριφορά.
- Υπάρχουν διακοπές και αμφισβητήσεις.
- Δημιουργούνται εντάσεις.
- Η τάξη μοιάζει με μικρή κοινωνία.
- Οι συγκρούσεις δεν είναι αποτέλεσμα απειθαρχίας αλλά συνδέονται με τα συναισθήματα-εμπειρίες των μαθητών.
- Οι δυσκολίες του οικογενειακού περιβάλλοντος επηρεάζουν την έκφραση των συναισθημάτων των μαθητών στο σχολείο.

Εικόνα 5. Η βία στη σχολική τάξη και ο καθηγητής .

Η ταινία παρουσιάζει το σχολείο ως έναν χώρο όπου συναντιούνται διαφορετικοί πολιτισμοί, εμπειρίες και τρόποι σκέψης. Οι συγκρούσεις που εμφανίζονται ανάμεσα στους μαθητές δεν προέρχονται μόνο από το σχολικό περιβάλλον, αλλά επηρεάζονται και από το οικογενειακό και κοινωνικό τους υπόβαθρο. Αυτό δείχνει ότι η συμπεριφορά και οι δυσκολίες των μαθητών συχνά συνδέονται με την πραγματικότητα που βιώνουν έξω από το σχολείο. Ο όρος "σχολικός εκφοβισμός" (bullying) (Swearer, S. M., & Espelage, D. L., 2020), όπως και ο όρος "θυματοποίηση" παραπέμπουν σε μία σύγχρονη μάστιγα που ταλανίζει τις σχολικές κοινότητες διεθνώς (Αρτινοπούλου, Β, 2010). Οι όροι χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν μία κατάσταση κατά την

οποία ασκείται εσκεμμένη, απρόκλητη, συστηματική και επαναλαμβανόμενη βία και επιθετική συμπεριφορά με σκοπό την επιβολή, την καταδυνάστευση και την πρόκληση σωματικού και ψυχικού πόνου σε μαθητές από συμμαθητές τους, εντός και εκτός σχολικού πλαισίου. Η χρόνια θυματοποίηση συνδέεται με ψυχολογικά προβλήματα, όπως η υπερβολική αναστολή, η μοναξιά, το άγχος, η κατάθλιψη και μέσω των παιδαγωγικών ετεροπαρατηρήσεων καταγράφεται ότι ο/η μαθητής/τρια που θυματοποιείται συχνά παρουσιάζει άρνηση συνέχισης της φοίτησης στο σχολείο.

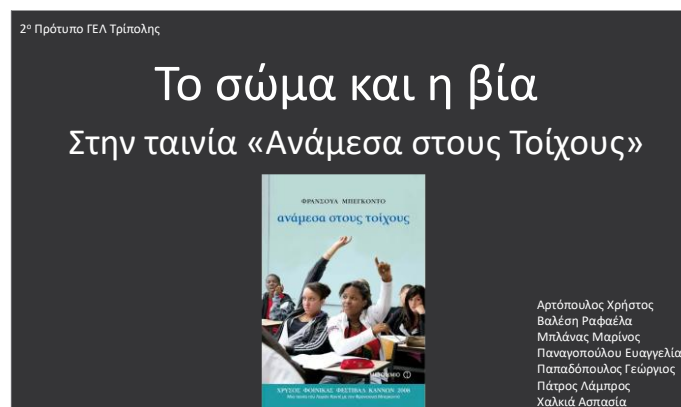
Στην ταινία παρακολουθούμε την εικόνα της σχολικής τάξης με τους έφηβους και έφηβες μαθητές και μαθήτριες στις συναλλαγές μέσα στη τάξη. Η πρώτη περίπτωση επικεντρώνεται στον Σουλεϊμάν μαθητή με προβλήματα βίαιης συμπεριφοράς και οδηγείται σε πειθαρχική διαδικασία που δηλώνεται με την έλλειψη επικοινωνίας σχολείου-οικογένειας, καταγράφοντας την δυσκολία συνεννόησης με τη μητέρα του, η οποία αρνείται να "μιλήσει" τον γλωσσικό κώδικά της χώρας υποδοχής της οικογένειας. Τα γλωσσικά εμπόδια κάνουν την κατάσταση πιο δύσκολη. Η Εσμεράλντα είναι μια άλλη μαθήτρια που έχει έντονη προσωπικότητα, συμμετέχει ενεργά στο μάθημα, εκφράζει άνετα τις απόψεις της. Μερικές φορές είναι πολύ προκλητική. Αυτό δημιουργεί παρεξηγήσεις και βίαιες λεκτικές συγκρούσεις. Μια ακόμη μαθήτρια στην ταινία είναι η Κουμπά που αντιδρά έντονα με βία όταν δεν νιώθει κατανόηση, επηρεάζεται από κοινωνικό-οικογενειακές καταστάσεις, εκφράζει δυνατά τα συναισθήματά της, επιζητά την αποδοχή και τον σεβασμό. Τέλος, ο μαθητής Γουέϊ είναι πιο ήρεμος και προσαρμοστικός, προέρχεται από διαφορετικό οικογενειακό και πολιτισμικό υπόβαθρο. Διαχειρίζεται τις δυσκολίες με αυτοέλεγχο και αντιμετωπίζει τις προκλήσεις με ψυχραιμία. Προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της τάξης και συμβάλλει σε πιο ήρεμο κλίμα.

Ο πολιτισμός του σχολείου επηρεάζεται από τις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα η σχολική κοινότητα που είναι ποιοτικά διαφορετικές από εκείνες των προηγούμενων δεκαετιών, κυρίως λόγω της τεχνολογικής έκρηξης και των μεταβολών στην κοινωνική δομή. Η ψηφιοποίηση της βίας δημιουργεί ένα νέο τύπο αυτό που αποκαλούμε "αόρατο σχολείο" όπου ο ψηφιακός εκφοβισμός (cyberbullying) αποτελεί ίσως τη μεγαλύτερη πρόκληση (Ασκητής, Θ., & Οικονόμου, Μ, 2018). Σε αντίθεση με την παραδοσιακή βία που σταματά με το χτύπημα του κουδουνιού, η διαδικτυακή παρενόχληση είναι 24ωρη και εισβάλλει στον προσωπικό χώρο του θύματος. Το γεγονός ότι οι θύτες μπορούν να διατηρήσουν την ανωνυμία τους μειώνει τις αναστολές τους, ενώ η ταχύτητα διάδοσης του υλικού πολλαπλασιάζει το ψυχολογικό τραύμα του θύματος με άγνωστη την εξέλιξη με τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης. Όπως αναφέρουν οι μαθητές/τριες του Λυκείου για τον πολιτισμό του σχολείου³, η αναγνώριση των συνεπειών των βίαιων πράξεων, στο "στενό" κύκλο της τάξης αλλά και στην ευρύτερη σχολική κοινότητα με την παιδαγωγική διαδικασία που ενισχύει την αυτογνωσία και τη συνειδητοποίηση της συλλογικής ευθύνης. Με αυτό το τρόπο, η τάξη λειτουργεί ως πεδίο ανταλλαγής ιδεών, όπου οι μαθητές μαθαίνουν να επιχειρηματολογούν και να ακούν τους άλλους, οι συγκρούσεις αντιμετωπίζονται ως ευκαιρίες μάθησης και λιγότερο με μονοδιάστατο τρόπο ως παραβατική συμπεριφορά. Παρατηρούμε, ότι οι μαθητές/τριες εκφράζουν έντονα τις απόψεις τους, αμφισβητούν τον ρόλο του εκπαιδευτικού επειδή η ειρωνική στάση του προκαλεί την έντονη αντίδραση τους και συχνά καταλήγει σε ανεπιτυχείς προσπάθειες του καθηγητή για επικοινωνία. Η τιμωρία εφαρμόζεται μόνο όταν εξαντλούνται τα περιθώρια συνεννόησης με χαρακτηριστικό παράδειγμα στη βία που εκδηλώνεται κυρίως μέσα από λεκτικές αντιπαραθέσεις, ειρωνικά σχόλια και αμφισβήτηση της αυθεντίας του εκπαιδευτικού. Στην ταινία, οι συγκρούσεις είναι συχνές και αντικατοπτρίζουν βαθύτερες κοινωνικές και προσωπικές εντάσεις. Αυτές οι εντάσεις μπορεί να εξωθήσουν τους μαθητές και τους καθηγητές στα άκρα και σε συμπεριφορές λεκτικής και σωματικής βίας. Στην περίπτωση του Σουλεϊμάν που αποβάλλεται οριστικά από το σχολείο λόγω ενός βίαιου ξεσπάσματος στην τάξη και το οποίο προκλήθηκε από μια σειρά γεγονότων όπως: - [α] η προσβολή προς τον Σουλεϊμάν από τον καθηγητή του σε συνεδρίαση καθηγητών (τον αποκάλεσε «περιορισμένο» σε νοητικές ικανότητες), - [β] οι εκπρόσωποι της τάξης, δύο συμμαθήτριες του αγοριού, του μετέφεραν την προσβολή, -

³ Καρδαρά Νεκταρία, Κούσουλα Νάγια, Κωστάρα Καλλιόπη, Λαμπροπούλου Φένια, Μπάρλα Κατερίνα, Τσίρκα Αφροδίτη

[γ] ο καθηγητής χαρακτηρίζει τις μαθήτριες με προσβλητικά επίθετα και δημιουργείται αναστάτωση στην τάξη, -[δ] ο Σουλεϊμάν στην προσπάθειά του να φύγει από την τάξη παρά τις αντιρρήσεις του καθηγητή χτυπά κατά λάθος με την τσάντα του μια συμμαθήτρια.

Το σχολείο διαθέτει πειθαρχικές διαδικασίες, όπως τα συμβούλια, για την αντιμετώπιση σοβαρών περιστατικών. Ωστόσο, οι μηχανισμοί αυτοί ενεργοποιούνται κυρίως όταν οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις δεν αποδίδουν ή δεν έχουν εφαρμοστεί ποτέ ή αγνοούνται. Στο περίπτωση του Σουλεϊμάν είχε προηγηθεί συζήτηση με τον καθηγητή και τον διευθυντή πριν την οριστική αποβολή από το πειθαρχικό συμβούλιο. Η σχολική τάξη παρουσιάζεται ως μια μικρή κοινωνία, όπου οι κανόνες συνύπαρξης είναι απαραίτητοι. Ο σεβασμός ανάμεσα στους μαθητές και τους καθηγητές είναι αμφίδρομος προκειμένου να αποφεύγονται οι συγκρούσεις και οι βίαιες συμπεριφορές και επειδή οι καθηγητές λειτουργούν ως πρότυπα συμπεριφοράς απαιτείται να υιοθετούν παιδαγωγικές πρακτικές αποφεύγοντας την λεκτική ή ψυχολογική βία. Οι κανόνες συμπεριφοράς τηρούνται από όλους ανεξάρτητα του ρόλου τους στη σχολική μονάδα (μαθητής, καθηγητής, διευθυντής). Οι κοινωνικές ανισότητες και η πολυπολιτισμικότητα όπως και η παιδαγωγική διαχείριση της διαφορετικότητας (εθνικής, θρησκευτικής, σεξουαλικού προσανατολισμού, αναπηρίας) αποτελεί ένα πεδίο όπου συχνά εκδηλώνονται προκαταλήψεις που βλάπτουν τον πολιτισμό του σχολείου. Έτσι στις περιπτώσεις όπως στην ταινία, που το σχολείο δεν διαθέτει τα κατάλληλα παιδαγωγικά εργαλεία για την ομαλή συμπερίληψη και την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, οι διαφορές αυτές μετατρέπονται σε εστίες έντασης περιθωριοποίησης και αποκλεισμού.

Εικόνα 6. Η ετερογένεια στη σχολική τάξη.

Το σώμα και η βία

Ο έφηβος μπορεί να χρησιμοποιήσει την υπεροχή που του δίνει το σώμα του για να επιβληθεί στους άλλους με άμεση ή έμμεση βία. Στην ταινία, παρουσιάζεται η ετερογένεια που αντανακλά στα πρόσωπα των μαθητών/τριων σε μία σχολική τάξη εφήβων διαφορετικών κοινωνικών και πολιτισμικών καταβολών, όπως την παρουσίασε η τρίτη ομάδα των μαθητών/τριων του 2^{ου} Γενικού Λυκείου Τρίπολης [βλ. εικόνα, 6]. Σε αυτό το κλειστό πλαίσιο της τάξης όπου το σώμα των μαθητών γίνεται τρόπος έκφρασης και πεδίο σύγκρουσης, δεν εφαρμόζεται η ενταξιακή εκπαίδευση και το εφηβικό σώμα αποτελεί τον ενδιάμεσο χώρο των βίαιων ανακατατάξεων στην ταυτότητα των εφήβων που προκαλούν με την εμφάνιση τους. Οι αλλαγές στο σώμα συνοδεύονται με ορατές μεταμορφώσεις στην σωματική, λεκτική και θεσμική έκφραση και επιβάλουν συνειδητές και ασυνειδητές ανάγκες. Η διερεύνηση του ερωτήματος επικεντρώνεται στο -Πως ένας έφηβος μπορεί να χρησιμοποιήσει την υπεροχή που του δίνει το σώμα του για να επιβληθεί στους άλλους; Τονίζοντας ότι η εφηβεία, όπως κάθε αναπτυξιακή και μεταβατική φάση στη ζωή του ανθρώπου έχει τις ιδιαιτερότητές της, που αποτελούν πρόκληση για όλη την οικογένεια. Μέσα σε αυτό τό πλαίσιο καταγιστικών εσωτερικών και εξωτερικών αλλαγών, ο έφηβος συχνά αντιμετωπίζει έντονα συναισθήματα που δεν μπορεί να διαχειριστεί και δεν τα καταλαβαίνει. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις χρειάζεται βοήθεια ειδικών επιστημόνων στην αντιμετώπιση συμπεριφορών εξάρτησης, εκρήξεων θυμού, απόσυρσης, με μειωμένο ενδιαφέρον για συναναστροφή με συνομήλικους, αλλά και σωματικά συμπτώματα, που πιστώνονται με την ανορεξία ή

βουλιμία, το αυξημένο άγχος, την έντονη θλίψη, και απότομη πτώση των σχολικών επιδόσεων. Οι μαθητές του Λυκείου [βλ. εικόνα, 6] υπογράμμισαν ότι η ταινία γενικότερα θέλει να προβάλλει τις συνέπειες που προκαλεί στους μαθητές κάθε μορφή σωματικής και ψυχολογικής βίας. Αναφέρθηκε ότι οι μαθητές αισθάνονται πως χάνουν το κύρος, την αξιοπρέπεια και υποτιμούνται από τους καθηγητές επειδή έχουν υπερβολικό άγχος, ξεσπάσματα θυμού και υπέρμετρη πίεση από τους ίδιους, τους συμμαθητές του αλλά και τους καθηγητές τους.. Η ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση υποστηρίζεται με στόχο την δημιουργία ενός ασφαλούς μεταβατικού χώρου, που μπορεί να παρέχει στον/στην έφηβο/-η την δυνατότητα να εκφράσει ελεύθερα τις σκέψεις, τους προβληματισμούς και τα συναισθήματά του, και θα του παρέχει στήριξη στην δύσκολη διαδικασία δόμησης της ταυτότητάς του. Βεβαίως η παιδαγωγική σχέση πιστώνεται με εχεμύθεια, και συζητείται το παιδαγωγικό συμβόλαιο της εμπιστευτικότητας με τον έφηβο μαθητή, ενώ γίνεται σαφές από τον εκπαιδευτικό ότι όταν κρίνει ότι υπάρχει κίνδυνος για την υγεία του ή την ζωή του ενημερώνονται οι γονείς.

Παιδαγωγικές σκέψεις- συμπερασματική συζήτηση και προτάσεις

Η κατανόηση του φαινομένου της βίας εξετάζει τις ετερότητες στους μαθητές και μαθήτριες που είναι φορείς τω οικογενειακών αξιών και μεταφέρονται στο πεδίο της τάξης με σύγκρουση των οικείων αξιακών αρχών. Το ερώτημα “γιατί ένας μαθητής αναπτύσσει εκφοβιστικές και βίαιες συμπεριφορές;” είναι ανοικτό στην αναπαραγωγή ενδοοικογενειακής βίας. Τα παιδιά-θύτες προέρχονται κυρίως από μη λειτουργικές οικογένειες, όπου το οικογενειακό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα αυστηρό και θέτει σκληρές τιμωρίες ή αδιάφορο. Έτσι η ανάγκη των παιδιών-θυτών για κυριαρχία και επιβολή της εξουσίας τους σε άλλους προβάλλεται ως κοινωνική προσαρμογή και εκφοβίζουν για να νιώσουν ανώτεροι από τους άλλους καθώς αντλούν ισχύ από τη συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς. Η προσπάθεια των παιδιών-θυτών να τραβήξουν την προσοχή και να γίνουν περισσότερο δημοφιλείς, στην πραγματικότητα (Winnicott, D.W., 1999), είναι ένα παιχνίδι μέσω του οποίου επιλέγουν η πλειοψηφία των μαθητών να τους φοβάται. Βεβαίως η κυριαρχία επιθετικών και ρατσιστικών στερεοτύπων συμβαίνει λόγω της απουσίας της ανθρωπιστικής παιδείας αλλά και της αρνητικής επίδρασης σκηνών βίας που προβάλλουν ΜΜΕ και ηλεκτρονικά παιχνίδια (Δροσινού, Μ, 1999) και με την ασύμμετρη ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης στη γενική τάξη και στο τμήμα ένταξης. Η ενταξιακή εκπαίδευση οργανώνει παιδαγωγικές παρεμβάσεις με την διατύπωση ορισμένων και ρεαλιστικών στόχων για την πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας (Swearer, S. M., & Espelage, D. L, 2020) αποσπασματικά και χωρίς παιδαγωγική συνέχεια. Παρατίθενται ενδεικτικοί στόχοι που προτείνονται για την εκπαιδευτική φροντίδα των μαθητών /τριων που παρουσιάζουν βίαιες και παραβατικές συμπεριφορές.

Στόχος 1. Εκπαίδευση, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής συμπεριφοράς, στην καλλιέργεια συναισθηματικής ενημερότητας και έκφρασης, η στην αναγνώριση αλλαγών συμπεριλαμβανομένης και της εικόνας του σώματος του εφήβου και των αλλαγών στο περιβάλλον και αποτελεσματική αντίδραση σε αυτές.

Στόχος 2. Εκπαίδευση, στην ενίσχυση γνωστικών δεξιοτήτων με δραστηριότητες προσαρμοσμένες στις ξεχωριστές ικανότητες, ανάγκες και δυσκολίες του εφήβου.

Στόχος 3. Εκπαίδευση, στην διαπραγμάτευση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών και μαθησιακών δυσκολιών στη σχολική και ευρύτερη κοινότητα με επιχειρήματα για αυτό που δυσκολεύει τον/την έφηβο μαθητή/τρια.

Σε συνέχεια των παιδαγωγικών σκέψεων στην συμπερασματική συζήτηση προτείνεται η συμβουλευτική στους γονείς, η οικογενειακή υποστήριξη επειδή μπορεί να είναι αποτελεσματική όταν στην συνεργασία καταγράφεται το αίτημα του γονέα για βοήθεια στον έφηβο. Ακόμη, οι ολιγομελείς ομάδες μαθητών που εκπαιδεύονται σε κοινωνικές δεξιότητες φαίνεται ότι βοηθούν στην κατανόηση του φαινομένου της βίας. Επειδή μέσα στις ετερότητες της τάξης κάποιοι μαθητές /τριες έχουν συνήθως αντιμετωπίσει σε ατομικό επίπεδο και αντιμετωπίζουν παρόμοιας φύσης δυσκολίες και ελλείμματα σε θέματα κοινωνικής ανάπτυξης

και μαθαίνουν να συζητούν και να διαπραγματεύονται τη βία και τις συνέπειες της. Η υποστήριξη με την φυσική παρουσία στη τάξη των ενταξιακών εκπαιδευτικών τους βοηθούν να λεκτικοποιήσουν με τους συνομήλικους τους αυτό που τους αρέσει ή δεν τους αρέσει στις βίαιες συμπεριφορές, όπως συνέβη με τις ομάδες των μαθητών/τριων του του 2^{ου} Γενικού Λυκείου Τρίπολης. Αυτή η παιδαγωγική περιγράφεται με τον κύκλο των φίλων, όπου οι συνομήλικοι, μέσα από μικρή ομάδα, σε δομημένο πλαίσιο, με κανόνες και την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, συζητούν και αλληλεπιδρούν αξιοποιώντας λειτουργικά δεξιότητες. Το περιεχόμενο των συζητήσεων επικεντρώνεται στην επίλυση συγκρούσεων, τη τήρηση κανόνων και ορίων, το μοίρασμα, την επικοινωνία, την συναισθηματική έκφραση, τη ενσυναίσθηση, τη μείωση της ανταγωνιστικότητας, την ανοχή στη ματαιώση, την ανάληψη πρωτοβουλιών, την ευελιξία στη σκέψη και τη συμπεριφορά, την προσφορά βοήθειας.

Ακόμη, στις παιδαγωγικές στρατηγικές προτείνεται η αντιμετώπιση της σχολικής βίας με τη μετάβαση από το αποσπασματικό-κατασταλτικό και τιμωρητικό μοντέλο σε ένα ολιστικό-προληπτικό μοντέλο που εμπλέκει ολόκληρο το σχολικό οικοσύστημα (Whole-School Approach). Κεντρικό στόχος είναι να απομακρυνθεί οποιαδήποτε λανθάνουσα ή εμφανής «ετικέτα προβληματικού», καθώς και οποιαδήποτε ενοχοποίηση μπορεί να νιώθουν οι γονείς ότι οι ίδιοι είναι η «αιτία του προβλημάτων του παιδιού τους» και να αναδειχθούν νέοι τρόποι επικοινωνίας και σχετίζεσθαι πετυχαίνοντας λειτουργικές σχέσεις. Αυτή η συστημική θεωρία προσεγγίζει και αντιμετωπίζει το πρόβλημα του φαινομένου της βίας του εφήβου ως διαταραχή των σχέσεων ολόκληρης πλέον της οικογένειας. Σε συνέχεια αυτού, η οικογενειακή θεραπεία προτείνεται επειδή κρίνεται ως διαδεδομένος και ερευνητικά τεκμηριωμένος τρόπος παρέμβασης που βοηθά το οικογενειακό οικοσύστημα (Whole-Family Approach) για τις περιπτώσεις των εφήβων που ζουν και αλληλεπιδρούν με βία μέσα σε αυτό.

Στο παιδαγωγικό αναστοχασμό επίσης, συζητούνται η πρόληψη και καλλιέργεια σχολικού κλίματος με την θέσπιση Σχολικού Συμβολαίου μετά από κοινή συνδιαμόρφωση κανόνων συμπεριφοράς από μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς στην αρχή της χρονιάς. Όταν οι μαθητές συμμετέχουν στη θέσπιση των κανόνων, τους αποδέχονται και τους τηρούν ευκολότερα. Ακόμη συζητούνται προγράμματα συναισθηματικής νοημοσύνης που ενσωματώνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα δραστηριοτήτων, καλλιεργούν την ενσυναίσθηση, τον αυτοέλεγχο, τον σεβασμό στη διαφορετικότητα και την ενεργητική ακρόαση.

Στο παιδαγωγικό αναστοχασμό συζητούνται επίσης η παρέμβαση και διαχείριση περιστατικών με το θεσμό της σχολικής διαμεσολάβησης (Peer Mediation) που περιλαμβάνει την εκπαίδευση μαθητών/τριων σε ρόλους ώστε να λειτουργούν ως διαμεσολαβητές σε καθημερινές μικροσυγκρούσεις μεταξύ των συμμαθητών τους. Η επίλυση των διαφορών "από ομότιμους" μειώνει την ανάγκη για πειθαρχικές κυρώσεις και ενδυναμώνει την υπευθυνότητα των παιδιών. Αλλά και η αποκαταστατική δικαιοσύνη (Restorative Justice) στη θέση της επιβολής με αποβολή από τη τάξη ή το σχολείο περιορίζει τα αρνητικά συναισθήματα στα οποία πηγάζουν οι βίαιες συμπεριφορές. Οι αποβολές συχνά οξύνουν τον θυμό και την αποξένωση, ενώ η ανάληψη ευθύνης από τον θύτη, η αποκατάσταση της ζημιάς (υλικής ή ηθικής) και η συμφιλίωση με το θύμα μέσω ελεγχόμενων συναντήσεων προκρίνεται στην ψυχοπαιδαγωγική ενταξιακή εκπαίδευση.

Τέλος στο παιδαγωγικό αναστοχασμό συζητείται η δικτύωση και η υποστήριξη με την συστηματική σχολή γονέων και την διεπιστημονική συνεργασία. Από κοινού διοργανώνονται βιωματικά εργαστήρια στο σχολείο για την ενημέρωση των γονέων γύρω από τα σημάδια του εκφοβισμού, την ασφαλή χρήση του διαδικτύου και τις τεχνικές αποτελεσματικής επικοινωνίας με τα παιδιά τους. Κρίνεται επιβεβλημένη η μόνιμη παρουσία ειδικού παιδαγωγού που προωθεί την ενταξιακή εκπαίδευση των ετεροτήτων, του ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού σε κάθε σχολική μονάδα ή σε σταθερό δίκτυο σχολείων, με σκοπό την παροχή συμβουλευτικής σε μαθητές και εκπαιδευτικούς.

Κλείνοντας στα συμπεράσματα σημειώνουμε ότι η σχολική βία δεν είναι ένα απομονωμένο πρόβλημα της εκπαιδευτικής κοινότητας, αλλά ο καθρέφτης των εντάσεων και των παθογενειών της ίδιας της κοινωνίας (UNESCO, 2019). Η εξάλειψή της δεν μπορεί να επιτευχθεί με μαγικές συνταγές ή αυστηρά κατασταλτικά μέτρα. Απαιτείται μια ριζική αλλαγή κουλτούρας, όπου ο πολιτισμός του σχολείου θα πάψει να νοείται ως

ένας χώρος στείρας μετάδοσης γνώσεων και εξετασιοκεντρικής πίεσης, και θα μετατραπεί σε μια κοινότητα ασφάλειας, αποδοχής δημιουργικότητας αλλά και διαπραγμάτευσης με επιχειρήματα για αυτό που δυσκολεύει και δεν αρέσει στους εφήβους μαθητές/τριες που εκδηλώνουν βίαιες συμπεριφορές. Η επένδυση στην πρόληψη, την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και των γονέων, από κοινού με τη θεσμική θωράκιση του σχολείου και την ουσιαστική υποστήριξη της οικογένειας αποτελεί τη μόνη βιώσιμη απάντηση για ένα ασφαλές εκπαιδευτικό περιβάλλον με λιγότερη βία, σε ένα κόσμο που οι πολεμικές συγκρούσεις μονοπωλούν τα ενημερωτικά δελτία των ειδήσεων.

Βιβλιογραφία

- Begaudeau, Francois. (2008). *Ανάμεσα στους τοίχους - "Entre les murs"* (Ξένη λογοτεχνία εκδ.). (Μ. Κοραντζάν, Μεταφρ.) Μεταίχμιο.
- Drossinou Korea, M. (2025, July - August). The "grey zone" of the special education and training [SET]. The case of school violence. *International Journal of Research in Education Humanities and Commerce*, 06(04), pp. 358-375. <https://doi.org/https://doi.org/10.37602/IJREHC.2025.6426>
- Swearer, S. M., & Espelage, D. L. (2020). *Bullying Prevention and Intervention: Realistic Strategies for Schools*. New York: Guilford Press.
- UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Winnicott, D.W. (2018). *Αποστέρηση και Παραβατικότητα*. (., C. Winnicott, Επιμ., & Μ. Κ. Καλατζή, Μεταφρ.) Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Winnicott, D.W. (1999). *Παιχνίδι και πραγματικότητα*. (Ν. Σαμοθράκη, Επιμ., & Γ. Καλομοίρης, Μεταφρ.) Αθήνα: Αρμός.
- Απόφαση, αριθμ. Υ7. (2024). *Σύσταση, συγκρότηση και λειτουργία Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την πρόληψη και αντιμετώπιση των φαινομένων βίας και παραβατικότητας ανηλίκων*. ΦΕΚ, Τεύχος Β' 1587/08.03.2024.
- Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Σχολική Διαμεσολάβηση: Εκπαιδύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Πεδίο.
- Ασκητής, Θ., & Οικονόμου, Μ. (2018). *Εφηβεία και Διαδίκτυο: Οι κίνδυνοι του Cyberbullying και ο ρόλος της οικογένειας*. Κριτική.
- Δροσινού Κορέα, Μ. (2020). Το αφήγημα της παιδικής Παραβατικότητας και η ταινία "τα 400 χτυπήματα" Κεφ.5.4. Στο *Εγχειρίδιο Ειδικής Αγωγής και αφηγήματα Εκπαίδευσης* (σσ. 205-221). Πάτρα: OPPORTUNA.
- Δροσινού, Κορέα Μ. (2024). Προβλήματα παραβατικής συμπεριφοράς σε παιδιά και νέους :παιδαγωγικές πρακτικές στη σχολική, ακαδημαϊκή κοινότητα και στην οικογένεια. Κεφ.10. Στο *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση . Η "δια" της ειδικής αγωγής πρόταση εκπαίδευσης των παιδιών και νέων με ιδιαιτερότητες* (σσ. 809-875). Πάτρα: OPPORtUNA.
- Δροσινου, Κορέα, Μ. (2024). Παραβατικές Συμπεριφορές, Η Βίαη Πραγματικότητα στο πεδίο της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. Στο Α. Μαρκαντωνάτος (Επιμ.), *Επιστημονική Επετηρίδα 3 [2019-2020], Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών και Πολιτισμικών Επιστημών* (σσ. 415-456). Καλαμάτα: Ηρόδοτος.
- Δροσινού, Μ. (1995). Η βία στο σχολικό χώρο. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*(85), σσ. 76-79.
- Δροσινού, Μ. (1999). Παιδική παραβατικότητα σέ μικρές ηλικίες (4, 6-10 χρόνων) καί ό παράγων «τηλεόραση". *Νέα Κοινωνιολογία*(28), σσ. 97-111.

- Δροσινού, Μ. (1999). Το πρόβλημα της παιδικής παραβατικότητας. *Παιδαγωγικό Βήμα Αιγαίου*(31), σσ. 33-43.
- Δροσινού, Μ. (2000). Η ενεργοποίηση του γονεϊκού ρόλου σε εφαρμογές εξατομικευμένων διδακτικών προγραμμάτων σε μαθητές με προβλήματα παραβατικής συμπεριφοράς. *Το Σχολείο και το Σπίτι*, 1(421), σσ. 38-40.
- Δροσινού, Μ. (2000). Παιδική παραβατικότητα και διαχρονική αντιμετώπιση μέσα από την ιστορία της εκπαίδευσης. Μια σχέση κοινωνικής συννεοχής". *Τα Εκπαιδευτικά*(57-58), σσ. 213-225.
- Δροσινού, Μ. (2004, α). Απόπειρες κατανόησης και ψυχοπαιδαγωγικής θεώρησης παιδιών με προβλήματα παραβατικής συμπεριφοράς. *Θέματα Ειδικής Αγωγής*(26), σσ. 49-62.
- Δροσινού, Μ. (2004, β). Πρωτογενείς ειδικές μαθησιακές δυσκολίες (Π.Ε.Μ.Δ.) και δευτερογενείς παραβατικές συμπεριφορές (Δ.Π.Σ.) σε μαθητές μικρής ηλικίας. *Τα Εκπαιδευτικά*(71-72), σσ. 145-156.
- Δροσινού, Μ. (1999). *Οργάνωση και μηχανισμοί της Παιδικής Παραβατικότητας μέσα από Ψυχολογικές και Κοινωνικές Δομές*. Αθήνα: Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Διδακτορική Διατριβή.
- Καμάρη, Λ & Κουγιουμτζής, Γ. Α. (2021, β). Νευροαναπτυξιακές διαταραχές και αποκλίνουσα συμπεριφορά: Παιδιά με ΔΕΠ-Υ και Παραβατικότητα στη τάξη. Στο Μ. & Σοφολόγη, *Στρατηγικές διαχείρισης κρίσεων παιδιών και εφήβων στο σχολικό περιβάλλον*. Αθήνα: Γρηγόρη (σσ. 31-48). Αθήνα: Γρηγόρη.
- Καντέ, Λ. ., (Συγγραφέας), & Καντέ, Λ. (Σκηνοθέτης). (2008). *Ανάμεσα στους τοίχους. [Entre les murs]* [Ταινία]. Ανάκτηση 03 03, 2026
- Μανιαδάκη, Κ. &. (2013). Η ψυχοπαθολογία των ανήλικων παραβατών . Στο Η. Κ. Θάνος, *Σχολική Βία και Παραβατικότητα –Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές Διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις* (σσ. 137-164). Αθήνα: Τόπος.
- Νόμος 3500. (2006). *Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις* . Αθήνα: ΦΕΚ 232/Α/24-10-2006.
- Νόμος 3699. (2008). *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008.
- Νόμος 4604. (2019). *Προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας - Διατάξεις σχετικές με τις εκλογές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση -Λοιπές διατάξεις*. ΑΘΗΝΑ: ΦΕΚ Τευχ. Α' 50/26-03-2019.
- Νόμος 5029. (2023). «Ζούμε Αρμονικά Μαζί - Σπάμε τη Σιωπή»: Ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία και άλλες διατάξεις. *ΦΕΚ Τεύχος Α' 55/10.03.2023*, 3319- 3350.
- Χρηστάκης, Κ. (2023). Η εφηβική ηλικία και τα προβλήματα της. Ψυχοπαιδαγωγική διαχείριση του εφήβου.Κεφ.9. Στο *Προβλήματα Συμπεριφοράς Παιδιών και Εφήβων* (σσ. 327-340). Αθήνα: Διάδραση.